

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΥ

Τὸ τέλος ἑνὸς ἔτους, ἢ ἀρχὴ ἑνὸς ἄλλου, οἱ ἀνθαίρετες αὐτὲς τομὲς μέσα στὴν ἀδιάκοπη συνέχεια τοῦ χρόνου γίνονται κίνητρο γιὰ μιὰν ἀνασκόπηση τῶν ὄσων κατὰ τὸ χρόνο ποὺ πέρασε πράξαμε, ἢ παραλείψαμε. Ἡ ἀνασκόπηση αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀτομικὴ, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀνασκόπηση καθολικώτερη, ἀνασκόπηση τῶν ὄσων ἔπραξε, στὸ χρόνο ποὺ πέρασε, ἢ ἐθνικὴ ὁλότητα στὴν ὁποίαν ἀνήκομε. Μπορεῖ αὐτὴ ἢ ἀνασκόπηση νὰ πλατύνῃ ἀκόμα περισσότερο, νὰ γίνῃ ἀνασκόπηση ὅλου τοῦ παρελθόντος, καὶ μπορεῖ τότε νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς βάση γιὰ σκέψεις ποὺ στρέφονται ὄχι πιά μόνον στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ στὸ μέλλον. Στηριγμένοι στὴ γνώση τοῦ παρελθόντος, μπορεῖ, στὴν καμπὴ ἀπάνω τοῦ χρόνου, νὰ σκεφθοῦμε, πῶς πρέπει νὰ χαραχθῇ ὁ δρόμος τοῦ Ἔθνους στὸ μέλλον, ποιά εἶναι, στὸν καιρὸ μας, ἡ ἱστορικὴ του ἀποστολή.

Αὐτὸ τὸ θέμα αἰσθάνθηκα ὅτι ἄρμοζε, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο, στὴν τελευταίαν αὐτὴ συνεδρίαση τοῦ ἔτους, ἀλλὰ καὶ στὴν παρουσί-
σας, Μεγαλειότατε, μεταξύ μας.

Εἶναι τὸ θέμα γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο, σὲ κρίσιμους καιροὺς, πλέκον-
ται ὅλων μας ὅλες οἱ σκέψεις καὶ ὅλων μας ὅλες οἱ ἀγωνίες.

★

Τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς τὸ ἔχουν μόνον ὅσοι δικαιώνουν τὴ ζωὴ τους. Ἡ ἀπλὴ φυσικὴ ὑπαρξη, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, δὲν δημιουργεῖ δικαιώματα ζωῆς. Ἡ δυνατότητα νὰ μεταβληθῇ ἢ φυσικὴ ὑπαρξη σὲ ὑπαρξη ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ, σὲ πηγὴ ἀξιών, αὐτὴ τὸ μόνον θεμελιώνει τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ γιὰ τὰ ἄτομα καὶ γιὰ τὰ ἔθνη.

Μονάχα ὅταν μιὰ ομάδα ἀνθρώπων προσφέρει κάτι ἄξιο στὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς, κάτι ποὺ μόνον αὐτὴ προσφέρει μὲ τόσην ἐντέλεια, μονάχα μιὰ τέτοια πολιτιστικὴ προσφορὰ τὴν προ-

βιβάζει ἀπὸ ἀγέλη τῆς φύσεως σὲ ἔθνος τῆς ἱστορίας καὶ τῆς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ διεκδικῆ μιὰν αὐτόνομη πολιτικὴν ὑπαρξὴ καὶ νὰ χρησιμοποιοῖ ἀκόμα καὶ τὴ βία γιὰ τὴ διαφύλαξή της.

Γιὰ ὅσους δὲν ξεχωρίζουν τὴ φύση ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ πιστεύουν πῶς, ὅπως τὴ φύση, ἔτσι καὶ τὴν ἱστορία διέπει μιὰ ἄκαμπτη νομοτέλεια, καὶ τὸ πολὺ δέχονται πῶς μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπισπεύσῃ — ἄγνωστο πῶς — τὴν προδιαγεγραμμένη ροὴ τῆς ἱστορίας, γιὰ αὐτοὺς τὸ ἐρώτημα, ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀποστολὴ ἑνὸς ἀτόμου καὶ ἑνὸς λαοῦ, δὲν ἔχει νόημα. Νόημα ἔχει γιὰ ἐκείνους πὸν πιστεύουν στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, στὴ δυνατότητά του νὰ συγκροουθῆ μὲ τὰ γεγονότα καὶ νὰ ἐπιθέσῃ σὲ αὐτὰ τὴ δική του σφραγίδα.

Ἐκτὸς αὐτῆς τῆς κοσμοθεωρητικῆς βάσεως ξεκινῶντας, θὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἀνατρέξω στὶς πηγὰς τοῦ σύγχρονου εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, γιὰ νὰ δῶ πρῶτα ποιά μπορεῖ καὶ ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀποστολὴ τοῦ κόσμου αὐτοῦ καὶ ὕστερα, μέσα σ' αὐτόν, ποιά πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἔθνους μας.

Ἡ βιολογικὴ σύσταση καὶ ἡ κοινωνικὴ διάρθρωση τοῦ κόσμου αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ. Ὅποιοδῆποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ὑπόβαθρο, ἐκεῖνο πὸν ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ πνεῦμα, τοῦ ὁποίου φορεὺς εἶναι αὐτὸς ὁ κόσμος. Δὲν ἐνδιαφέρει ἡ ποικιλία τῶν ὑλικῶν δεδομένων, ἀλλὰ ἡ ἐνότητα τοῦ νοήματος πὸν τὰ διέπει, τὸ ἐνιαῖο πνεῦμα αὐτοῦ πὸν λέγεται εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός.

Τὸ ἐνιαῖο τοῦτο πνεῦμα ξεπροβάλλει μέσ' ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ θεώρηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, κατὰ σαφῆ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν εὐρύτερο χῶρον τῆς Ἀσίας. Ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, τὴ μάχη τοῦ Ἀετίου στὰ Καταλανικὰ πεδία, τοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἡρακλείου στὴ Βασιλεύουσα, καὶ κατὰ συνέχειαν ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Πουατιὲ καὶ ἀπὸ τὴν πολιορκία τῆς Βιέννης, χαράχθηκε ὁ εὐρωπαϊκὸς αὐτὸς χῶρος· καὶ σὲ αὐτὸν μέσα ἄνθησε πολιτισμός, πού, παρ' ὅλες τὶς κατὰ ἔθνη ἀποκλίσεις, ἔχει μιὰν ἐνιαίαν χροιά, μιὰν ὀργανικὴν ἐνότητα, πὸν πρέ-

πει νὰ τὴν ἀποδώσωμε στὴν ἐνότητα τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἀξιῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐκπορεύεται.

Ἡ καλλιέργεια τῶν ἀρχῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀξιῶν ἀπετέλεσε ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ ἀκόμη σήμερα τὴν ἀποστολὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Αὐτὴ δικαιώνει τὴν ὑπαρξὴ του στοὺς 30 αἰῶνες ὅπου ἐκτείνεται στὸ παρελθόν, αὐτὴ θὰ δικαιώνη τὴν ὑπαρξὴ του καὶ στὸ μέλλον.

Σὲ τί συνίστανται ὁμως αὐτὲς οἱ ἀρχὲς καὶ οἱ ἀξίεις; Ἡ κατανόησή τους δὲν εἶναι δυνατὴ, παρὰ μὲ τὴν ἀναφορὰ στὶς πρῶτες πηγές τους, πὺ θὰ ἐπιχειρήσωμε στὴν λίγην ὥρα πὺ μᾶς παραχωρεῖται ἀπόψε.

Κοινὸν τόπο ἀλλὰ καὶ ἀλάθητο λόγο ἀποτελεῖ ἡ θέση πὺς τὰ κύρια, τὰ βασικὰ συστατικὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τρία, τὸ ἐλληνικὸ κλασσικὸ πνεῦμα, ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη.

Τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ πνεῦμα, παρὰ τὴν πρωτεϊκὴ του πολυμορφία, εἶναι ἐνιαῖο στὴ βᾶση του καὶ ἐνιαῖο στὴν κορυφὴ του. Ἐκφράζει μὲ τὸ φιλοσοφικὸ λόγο, μὲ τὶς μορφὲς τῆς τέχνης, μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ πράξη, μιὰ δέσμη ἀδιάσπαστη ἀπὸ μεταφυσικὰ νοήματα καὶ ψυχολογικὲς στάσεις, πὺ συνιστοῦν, μὲ τὴ μοναδικότητα τῆς οὐσίας των, τὴν ἀξία του μέσα στοὺς αἰῶνες.

Γιὰ νὰ μὴν παρασυρθῶ σὲ δυσπρόσιτους ἐννοιολογικοὺς ὀρισμοὺς, προτιμῶ νὰ πῶ ἀπλούστερα, πὺς αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ αἰσθάνομασ τε. Τὸ αἰσθανόμεσ τε ἢ, ἂν θέλετε, τὸ διαισθανόμεσ τε σὰν μιὰν ἀρετὴ φωτὸς πὺ διώχνει τὸ σκιερὸ, τὸ θαμπό, καὶ φεύγει τὸ ἀλλόκοσμο τοῦ μυστηρίου· πνεῦμα πὺ δίνει σαφήνεια στὴ γραμμὴ καὶ τὸ περίγραμμα, πὺ φέρνει τὰ ἀντικείμενα σὲ ἀπόσταση μιᾶς χερολαβῆς. Μιὰ ἀρετὴ μέτρον τὸ διακρίνει, πὺ δὲ σηκώνει τὴν ὑπερβολὴ καὶ τὴν ὑπέρταση· πὺ ὑποτάσσει τὰ τιτανικὰ καὶ τὰ γιγάντια στὰ ὀλύμπια καὶ στὰ ἀνθρώπινα· πὺ ἠνιοχεῖ τὴν ψυχὴ, καί, μετὰ κάθε τῆς ξέσπασμα, ὅσο γοργὰ μπορεῖ, τὴν ξαναφέρει στὸ μέσον ρεῖθρον, θυσιάζοντας τὴν ἡδονὴ τῆς λεπτομέρειας στὴν πειθαρχία τοῦ ὅλου, καὶ τὸ

πάθος τῆς αἰσθησης στὴν τάξη τῆς ιδέας. Μιὰ ἀρετὴ μέτρου ποὺ θαυμαστά συγχωνεύει ἐντὸς τῆς ἀκόμῃ καὶ τὸ ἄμετρο, προσθέτοντάς του τὴ συνειδητότητα καὶ τὴν εὐλύγιστην ἰσορροπία τῶν μερῶν. Ἐνὸς μέτρου σταθεροῦ καὶ ὁμῶς εὐκαμπτου, σὰν τὸν μολυβένιο κανόνα τῆς λέσβιας οἰκοδομῆς. Ζητάει τὴν κυριάρχησιν τοῦ πάθους, ὄχι γιὰ νὰ ἐξαφανισθῇ τὸ πάθος, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀντικειμενικοποιηθῇ καὶ νὰ μορφοποιηθῇ ἀπὸ τὴν ἄγρυπνη πάντα συνείδηση, ποὺ δὲν παύει ποτὲ ἀπὸ ψηλὰ νὰ τὸ ἐφορεύῃ. Ἐλλογο εἶναι τὸ κλασσικὸ πνεῦμα, χωρὶς νὰ δουλεύῃ ἄκαμπτα στὸ διανοητικὸ λόγο, ἐγκόσμιο χωρὶς νὰ τοῦ ἀπολείπῃ ἐντελῶς καὶ τοῦ μυστικοῦ ἢ ἀπεραντοσύνης, ἰδεατὸ χωρὶς νὰ μακραίνει ἀπὸ τὰ πράγματα, ἄξιο νὰ συμφιλιώνῃ τὴ διάτασιν τῶν ἀντιθέτων, χωρὶς νὰ καταπνίγῃ τὴν ὑπαρξή τους. Ἐχει τὴν «παλίντονον ἁρμονίην κόσμου, ὅκωσπερ λύρης καὶ τόξου» κατὰ τὸ λόγο τοῦ Ἡρακλείτου.

Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔγινε ἡ ἄρχουσα δύναμις τοῦ μεσογειακοῦ καὶ ὕστερα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀκόμα καὶ ὅταν ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀνέβλυζε εἶχε πρὸ πολλοῦ πιά στερέψει.

Ὅταν τὸ Βυζάντιο, ἀπὸ ρωμαϊκῆ, σιγὰ - σιγὰ μετουσιώνονταν σὲ κοινότητα ἑλληνικῆ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι τὰ πολιτιστικά της στοιχεῖα ὄλο καὶ πλησιάζανε περισσότερο πρὸς τὴν ἑλληνικὴ παράδοσιν, τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ κλασσικοῦ κόσμου, χωρὶς νὰ ἀναστηθῇ, ἐσήμανε ἐν τούτοις τὴν παρουσίαν του, μὲ σποραδικὰ ἀναλαμπές στὴν τέχνη, στὴ φιλοσοφία, στὴ θεολογία, ἀκόμῃ καὶ στὸ δίκαιο. Καὶ ὅταν ἀναστήθηκε τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἕναν αἰῶνα ἀκόμῃ πρὶν, ἀπὸ τὶς ἀρχὰς τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τοῦτο ἦταν ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ψυχὴ κρυμμένο· καὶ ἀπὸ τότε ζῆ, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ τὸ συνειδητοποιοῦμε, ὀλοένα χειραφετούμενο, ἀνάμεσά μας.

Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸ κλασσικὸ πνεῦμα δὲν ἔρρευσε μόνον μέσα στὴν ἑλληνικὴ κοίτη. Ὅσο ἀκόμα ἦταν ἐνεργό, καὶ ἄς ἦταν ἡ ὥρα τῆς παρακμῆς του, κυριάρχησε στὴν κοσμοκράτειρα Ρώμη καὶ τῆς ὑπαγόρευσε τὶς δικές του μορφές πολιτισμοῦ καὶ στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν

ποίηση και στην τέχνη, ακόμη και στην πολιτική τάξη, και από εκεί διωχετεύθηκε σε όλην τήν Δυτικήν Εὐρώπην.

Ὁ Ἕλληνας μετέβαλε τοὺς ὄχλους τῶν πόλεων σε πολιτικὰ σκεπτόμενες καὶ ἀποφασίζουσες κοινωνίες. Ὑψωσε τὸν πολίτη, τὸν ἐλεύθερο, ἀπέναντι τὴν κυρίαρχην ὀλότητα, ἀλλὰ ὕψωσε καὶ τὸν ἀπρόσωπο νόμο τῆς κυρίαρχης ὀλότητας ἀπέναντι τὸν πολίτη. Ἀφθονη εἶναι ἡ πολιτικὴ σοφία τῶν ποικίλων πολιτευμάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ ἀφθονα τὰ παραδείγματα πολιτικῆς ἀρετῆς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ὅμως δὲν κατώρθωσαν νὰ συγκροτήσουν μιὰν ἰσχυρὴν καὶ μακρόβια πολιτεία. Ἐνῶ δὲν ἔλειψαν οὔτε ἡ σοφία, οὔτε οἱ ἐκλάμψεις τῆς ἀρετῆς, ἔλειψε ἡ σταθερότητα καὶ ἡ ἰσχὺς ποὺ δίνει τὸ ὁμόλογο ἦθος τοῦ κοινωνικοῦ σ υ ν ὄ λ ο υ. Ἐλειψε τὸ πνεῦμα συνέχειας καὶ ἡ χωρὶς ἀνατροπὴς σταδιακὴ ἐξέλιξη καὶ προσαρμογὴ, ποὺ τόσο θαυμαστά ἀπεικονίζεται τὸν ἴδιον τὸ σκελετὸ τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας καὶ τὴν ἀπαράμιλλη νομοθεσίαν της. Οἱ Ρωμαῖοι, ἂν καὶ ξεκίνησαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν βάση τῆς πόλεως, ὅπως οἱ Ἕλληνες, χάρισαν τὸν κόσμον μιὰ πολιτικὴ κοινότητα χιλίων ἐτῶν, ποὺ ἀπὸ ἀπλή κοινότητα πόλεως, ἔφθασε, ὀλοένα πλαταίνοντας, νὰ γίνῃ ἡ πολιτικὴ κοινότητα ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου, συγκροτημένη σε μιὰ τάξιν δικαίου, ποὺ ἄφησε ὡς σήμερον ἀνεξίτηλη τὴν σφραγίδα της ἀπάνω σε ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς, καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Εὐρώπης.

Ἔτσι ἡ Ρώμη, ἂν καὶ δὲν προσθέτει τίποτε νέο στὶς πολιτικὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων, στήθεωρία τῆς πολιτικῆς, προσθέτει κάποτεράστιον τὴν πολιτικὴν πράξιν, τὸ παράδειγμα μιᾶς ὄχι ἀτομικῆς, ἀλλὰ συλλογικῆς ἀρετῆς, ποὺ ἡ Ἑλλάδα, ὁ δάσκαλος τῶν μορφῶν τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἦθους, δὲν κατώρθωσε νὰ προσφέρῃ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐμφανίσθηκε τὴν ἐποχὴν ποὺ ὀλόκληρος ὁ χῶρος τοῦ Λόγου εἶχε καλυφθῆ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸν στήθεωρία καὶ ἀπὸ τὸν ρωμαϊκὸν καὶ τὸν μωσαϊκὸν νόμον τὴν πράξιν καὶ ἔκανε τὸ μέγα βῆμα «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας». Βάδισε πρὸς τὸ χῶρον

ὄπου ἡ θεωρία, ἡ καλύτερα, ἡ θέα, ἡ *contemplatio*, συντελεῖται μὲ ὄχι μόνο τὸ λόγο ἢ καὶ χωρὶς αὐτὸν καὶ κάποτε καὶ ἐναντίον τοῦ λόγου, ἔχοντας μέχρῃς ἐνὸς σημείου σὲ αὐτὸ τὸ κύριο θέμα ὡς σύνδρομον, ὄχι ὡς πρόδρομον, τὸν Πλωτῖνο. Βάδισε καὶ πρὸς τὸν χῶρον ὄπου ἡ πράξη δὲ χρειάζεται πιά τὴν κατὰ δικαιοσύνην ρυθμιστικὴ λειτουργία τοῦ λόγου, διότι ἀπὸ τῆ σκοπιᾶ τοῦ χριστιανισμοῦ προσδιορίζεται ἡ πράξη ἀπὸ μιὰν ἄλλη δύναμη, μιὰν ὑπέριστη τοῦ νόμου καὶ τοῦ λόγου ἀρχή, τὴν ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη περικλείνει ὅλες τὶς ἠθικὰς ἐντολὰς, ἀλλὰ καὶ ἐκτείνεται πέρα ἀπὸ αὐτές. Τὶς ἀπορροφᾷ μέσα στὴν ἀπεραντοσύνη της.

Μὲ τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁμοῦ Ὁμιλία μπαίνει κάτι νέο μέσ' στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἓνα νέο μήνυμα μᾶς ἔρχεται, πὸν δὲν ἀπαντᾷ στὸν κλασσικὸ κόσμον, μιὰ νέα ποιότητα, πὸν δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ σὲ ὅ,τιδήποτε ὑπῆρξε πρὶν. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ νέο μήνυμα δὲν μπορεῖ πιά *κα ν ε ἰ ς* νὰ ἀποστῆ. Ὅσο ὑπάρχει ἄνθρωπος, θὰ ἰσχύη ἀρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὴ ζωὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος.

Ὁ χριστιανισμὸς, χωρὶς κατ' ἀρχὴν νὰ ἀρῆται γενικὰ τὸ λόγο — (μερικὲς ἀκραῖες περιπτώσεις δὲν μπορεῖ νὰ ἀνατρέψουν αὐτὴ τὴ θέση) — τοποθετεῖ ἐπάνω ἀπὸ τὸ λόγο τὴν πίστη στὸ Θεό, τὴν τεράστια αὐτὴ δύναμη, πὸν φυσικὰ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ ὅ,τι, κινούμενοι σὲ χαμηλὰ ἐπίπεδα, ὀνομάζον σήμερον πολλοὶ εὐπιστία. Ἡ χριστιανικὴ πίστη συνδέεται μὲ τὴν πρώτη ἀνάγκη τοῦ πνεύματος, τὴν ἀνάγκη τῆς ἀκλόνητης θεμελίωσής του σὲ κάτι ἀπόλυτο καὶ αὐτοθεμελιούμενο.

Ὁ χριστιανισμὸς τοῦτο τὸ ἀπόλυτο τὸ τοποθέτησε ἀπέναντι στὸν ἄνθρωπον ἔτσι ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ *δικαίωμα τῆς ἐλπίδος*. Τὸν προίκισε μὲ ἓναν ἀμετακίνητον ὑπέριστα σκοπὸ, τὴν συνένωσή του μὲ αὐτὸ τὸ ἀπόλυτο. Δημιούργησε μεταξὺ κάθε συνειδήσεως καὶ τοῦ Ἀπολύτου αὐτὸν τὸν πανίσχυρο σωστικὸ δεσμὸ.

Ἀλλὰ ἔκανε καὶ κάτι περισσότερον· τὸν δεσμὸν αὐτὸ δὲν τὸν ἄφησε νὰ κοίτεται στὴν ψυχρὴ περιοχὴ τοῦ μεταφυσικοῦ στοχασμοῦ. Τὸν πλάτυνε στὸ ἄπειρον καὶ τοῦ προσέδωσε μιὰ πρωτόφαντη αἰσθη-

ματική χροιά, μιὰ συγκινησιακή σύσταση· τὸν μετουσίωσε σὲ δεσμὸ ἀγάπης.

Μὲ τὸν εὐαγγελισμό τῶν νέων αὐτῶν πνευματικῶν μηνυμάτων ὁ Χριστιανισμὸς ἀπόθεσε πολὺ βαθιὰ τὴν σφραγίδα του στὴν ἱστορία εἴκοσι τώρα αἰώνων. Μέσα στὴ φυσικὴ ἀγριότητα, ἔσπειρε ἀείζωους σπόρους ἀνθρωπιᾶς καὶ καλωσύνης. Πολλοὶ κοινωνικοὶ θεσμοί, γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπερηφανεύεται ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, εἶναι δικά του τέκνα. Ἀκόμα καὶ ἐκεῖνοι ποὺ σήμερα εἶναι διῶκτες τοῦ χριστιανισμοῦ, κηρύσσουν συχνὰ τὰ δικά του διδάγματα, εἴτε τὸ ὁμολογοῦν, εἴτε ὄχι, εἴτε τὸ θέλουν, εἴτε ὄχι. Ἀκόμη καὶ ὁ ὑπαρξισμὸς, ἀπὸ τὴν πηγὴ του, τὸν *Kierkegaard*, ὡς σήμερα, παρ' ὅλα τὰ ἀντιχριστιανικὰ ἀποφθέγματα τῶν θιασωτῶν του, δὲν εἶναι παρὰ μία ξεθυμασμένη ἐκδήλωση χριστιανικοῦ πνεύματος, ἀδιανόητη χωρὶς αὐτόν.

Τὰ νάματα τῶν τριῶν αὐτῶν πηγῶν, καθὼς, στοὺς ὕστερους χρό-
νους, ξεχύθησαν πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ μεσογειακὸ χῶρο, ὅπου καὶ εἶχαν ἀναβλύσει, συναντήσανε λαοὺς νέους, πρωτόγονους, ποὺ μόλις ξεπροβάλανε ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ ὑπερφυσικοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ὁμίχλη τοῦ μύθου. Χρειάσθησαν αἰῶνες γιὰ νὰ γονιμοποιηθῇ ὁ πολύτιμος σπόρος. Ἀπὸ τὴν γονιμοποίηση αὐτὴ δὲν φύτρωσε τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πνεῦμα τοῦ μεσογειακοῦ κόσμου, διότι τὸ πνεῦμα εἶναι, σὲ κάθε του στιγμή, ἀνεπανάληπτο — ἀλλὰ ἓνα νέο εἶδος τοῦ ἴδιου γένους, μιὰ διαλεκτικὰ νέα βαθμίδα τῆς ἴδιας αἰώνιας πορείας — ὁ σύγχρονος εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς.

Ὁ πολιτισμὸς αὐτός, ἐνιαῖος στὴν ποικιλία του, ἀποτελεῖ κατ' ἀνάγκη τὴ σύνθεση ὅλων τῶν παλαιῶν αὐτῶν ναμάτων. Γνώρισμά του εἶναι ὁ συνεχὴς ἀγώνας γιὰ τὴν κάθε φορὰ νέα καὶ διαφορετικὴ σύνθεση τῶν ναμάτων αὐτῶν.

Καθὼς ὁμως περιέχουν ἐντόνως ἀντινομικὰ στοιχεῖα, κορυφώνονται τὰ νάματα αὐτά, κατὰ τὴν ἐξέλιξή τους, σὲ δύο π ὀ λ ο υ ς, στὸν πόλο τοῦ ἐ λ λ ὀ γ ο υ καὶ στὸν πόλο τοῦ ἀ λ ὀ γ ο υ στοιχείου, καὶ φανερώνονται, ἔτσι π ο λ ω μ έ ν α, σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ

πνεύματος, στη φιλοσοφία, στην τέχνη, ἀκόμη και στην πολιτική πράξη. Στην τέχνη συνηθίζουμε τὸ πρῶτο στοιχείο νὰ τὸ ὀνομάζουμε κλασσικὸ καὶ τὸ ἄλλο ρωμαντικὸ. Μποροῦμε ὅμως καὶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα πεδία τῆς ζωῆς, ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἄλογο, νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο ρωμαντικὸ, καὶ τὸν ὄρο κλασσικὸ, ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ στοιχείο τοῦ λόγου. Κύριαν πηγὴ τὸ κλασσικὸ ἔχει τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα. Κύριαν πηγὴ τὸ ρωμαντικὸ ἔχει τὴ χριστιανικὴ ἀγάπη.

Δὲν ὑπάρχει χρόνος νὰ ἀνιστορήσω τοὺς μαιάνδρους τῶν ρευμάτων αὐτῶν διὰ μέσου εἴκοσι αἰώνων. Ἄρκει νὰ διαγράψω τὴν εἰδικώτερη μορφή πὸν προσλαμβάνουν τὰ ρεύματα αὐτὰ στὴν ἐποχὴ μας.

Πανίσχυρος ὁ λόγος, ὡς μαθηματικὸς κυρίως λόγος, ἐπισωρεύει σήμερα θριάμβους στὸ χῶρο τῆς ὄλο καὶ περισσότερο ἐξειδικευόμενης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, καὶ τῆς ὄλο καὶ περισσότερο ἐκτεινόμενης τεχνικῆς του ἐφαρμογῆς. Τὴν περιοχὴ ὅμως τῶν καθολικῶν ἐποπειῶν, τὴν κατὰ λόγον ἀναγωγὴ τῶν καθ' ἕκαστον εἰς τὸ Ἐν καὶ Πᾶν, αὐτὴ τὴν ἀγνόησε, σχεδὸν τὴν φοβήθηκε, ἡ ἐποχὴ μας. Φοβήθηκε τὸ λόγο πὸν προχωροῦσε πέρα ἀπὸ τὸ πείραμα, τὴν ἐμπειρία καὶ τὸν μαθηματικὸ λογισμό. Αὐτὴ τὴν περιοχὴ, καθὼς ἔμενε ἀκάλυπτη, τὴν κατέκλυσε τὸ ἄλλο μεγάλο ποτάμι, ἡ δύναμη τοῦ ἀλόγου. Ἐνῶ ἀκόμα ὡς τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα ἓνα ἀντικειμενικὸ πνεῦμα, ἀχώριστο ἀπὸ τὸ ἔλλογο στοιχείο, κυριαρχοῦσε στὴ σκέψη, μετακινήθηκε, στοὺς δικούς μας καιροὺς, τὸ ἐκκρεμὲς πρὸς τὸ ἀντίθετο, καὶ τὸν φιλοσοφικὸν ἔτασμον ἄρχισε νὰ χαρακτηρίζῃ ἓνας ὄλο καὶ πιὸ ἔντονος ὑποκειμενισμός. Πίσω ἀπὸ ἓνα πυκνὸ προπέτασμα ἔλλογων ὀρισμῶν, ἡ κυρίαρχη δύναμη τῆς σκέψης μετακινήθηκε πρὸς τὴν ἄρνηση τοῦ λόγου. Ὁ συγκροτημένος κόσμος τῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν, ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν, ὁ στηριγμένος στὸ λόγο, κατέρρευσε, καὶ ὁ στοχασμός, διστακτικὸς, στολισμένος μὲ τὴν γοητεία τῆς πυρρωνικῆς ἀμβολίας, ἀναλώθηκε σὲ ὠραίους παραπλανητικὸς ἐλιγμούς καὶ σὲ ἐφευρήματα ἀποχρώσεων, πὸν ἐξικνοῦνται στὸ ἄπειρο, ἔτσι πὸν νὰ μὴν προχωρῇ πιά ὁ στοχασμὸς σταθερὰ πρὸς ἓνα σταθερὸ σημεῖο, ἀλλά,

συνεχῶς ταλαντευόμενος, νὰ ψηλαφῆ δεξιὰ καὶ ἀριστερά, τρέμοντας μῆπως χαθῆ, μιὰ πὺν ἐγκατέλειπε τὸ σταθερὸ του ἔρεισμα, τὸν συγκροτημένο κόσμο τῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν, τὸν κόσμο τῶν ἰδεῶν.

Ὁ ἐμπειρισμὸς πὺν περιορίζει τὸ λόγο στὴν ἐμπειρία, ὁ ἀγνωστικισμὸς πὺν ἀρνεῖται τὴ νόηση τοῦ ἀληθινοῦ, ὡς καὶ μέσα στὴν ἐμπειρία, ὁ ὑπαρξισμὸς πὺν ὡς ἀρχὴ τῆς νοήσεως θέτει κάτι ἐντελῶς ρευστό, τὸ ψυχολογικὸ καὶ τραγικὸ ἐγώ, θεμελιώνοντας ἔτσι τὸν καθολικὸ σχετικισμὸ κάθε ἀξιολογικῆς κρίσης, ὅλα αὐτὰ εἶναι φανερώματα τῆς ἐπικράτησης ἀλόγων δυνάμεων.

Ἀλλὰ δὲν ἐκφυλίσθηκε μόνο στὴν ἐποχὴ μας τὸ κλασσικὸ πνεῦμα, ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς Λόγος. Καὶ τὸ χριστιανικὸ νόημα τῆς ζωῆς ὁμοίως δοκιμάσθηκε.

Τὸν ἴδιο καιρὸ πὺν τὸν σωκρατικὸ λόγο, αὐτὸν πὺν εἶχε ἀναγάγει κάθε ὑποκειμενικὴ στόχαση σὲ ἓναν κοινὸν παρονομαστή, πάλιν ὑποκαθιστοῦσε ὁ ἄκρατος ὑποκειμενισμὸς τῆς σοφιστικῆς, τὸ ἄλογο χριστιανικὸ στοιχεῖο, ἡ ὑπιπετέστερη νοσταλγία τοῦ ἀπείρου, καὶ αὐτὸ προδίδονταν, παραμορφώνονταν, ἔχανε καὶ αὐτὸ τὴν μεταφυσικὴ ποιότητά του καὶ γίνονταν ἀρχὴ ἀποσύνθεσης τῶν μορφῶν, ἄμετρης ἔξαρχης τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ ἐπιβολῆς συχνά, στὴ φιλοσοφία καὶ τὴν πολιτικὴ, ἐνὸς συγκεκαλυμμένου, ἰδιότυπου, ὑλιστικοῦ μάλιστα, μεσσιανισμοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἢ μόνο ὁ αὐστηρὸς ἀντικειμενικὸς λόγος ἔχει θέση, ἢ ἄλλως, ἓνας γνήσιος μεταφυσικὸς μεσσιανισμὸς, ὅπως τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Στὴ σύγχρονη τέχνη ἀτόνησαν ἡ αὐστηρὴ μορφή, ἡ ἔλλογη τάξη τῶν νοημάτων, τὸ μέτρο μεταξὺ διάνοιας καὶ φαντασίας. Θρυμματίσθηκαν οἱ μορφὲς στὴ ζωγραφικὴ, θολώσανε στὴ γλυπτικὴ, καὶ ἡ ἔλλογη ἀλληλουχία στὴν ποίηση ἔφθασε μέχρι τοῦ μηδενισμοῦ, διωγμένη ἀπὸ τοὺς ἀνέμους τοῦ ὑποσυνειδήτου. Ὑποτιμήθηκε τὸ ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο κάθε ἔργου τέχνης, ἐνῶ ὁ ἀρχαῖος, εἴτε συνέθετε ἓνα ἔπος, εἴτε ἓνα δράμα, εἴτε ἓνα ἱστόρημα, εἴτε ἓνα μουσικὸ ἢ γλυπτικὸ ἔργο, αἰσθανόταν ὅτι κατὰ πρῶτον λόγο ἀρχιτεκτονοῦσε. Τὸ

μέτρο τῶν κλειστῶν μορφῶν τὸ παραμέρισε στὴν τέχνη μιὰ νοσταλγία πρὸς τὸ ἄμετρο, πρὸς τὸ ὑπερπέραν. Ἔνας ἐγκόσμιος ἢ καὶ ὑπερκόσμιος μεσσιανισμὸς ἀντικατέστησε τὴ δεμένη μὲ τὴ γῆ λατρεία τοῦ παρόντος. Ἔτσι τὸ κλασσικὸ στοιχεῖο φυγαδεύθηκε καὶ ἡ ἄκρατη θεραπεία τοῦ ἀλόγου καθιερώθηκε ὡς οὐσία τοῦ καλοῦ.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ μίαν ἀντίστροφη τάση πάσχουν ταυτόχρονα οἱ καιροί μας, στὸ χῶρο τῆς τέχνης.

Ἐνῶ τοποθετοῦν ἄλογες δυνάμεις ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε νὰ ἄρχῃ τὸ μέτρο καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ λόγου, ἀντιθέτως μὲ τὴν ἐξειδικευτικὴ τους ροπή, ὅμοιαν μὲ τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, ἐπιτρέπουν μιὰν ἔντονα διανοητικὴ διεΐσδυση στὴν περιοχὴ πὸν δικαιωματικὰ ἀνήκει στὴν αἰσθητικὴ νόηση, δηλαδὴ στὶς ἄλογες δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ἔτσι ὠρισμένα ἔργα τέχνης μεταβάλλονται σὲ διανοητικὰ κατασκευάσματα, σὲ θεατρικὰ ἔργα καὶ σὲ μυθιστορήματα *à thèse*, πὸν σκοπὸν ἔχουν νὰ μᾶς προσφέρουν κοινωνιολογικὰ διδάγματα, ἐνῶ ἀποστολὴ τους δὲν εἶναι νὰ μᾶς διδάξουν ὅ,τι καλύτερα πάντα διδάσκει ἡ ἐπιστήμη, ἀλλὰ ὅ,τι μόνο ἡ τέχνη μπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρῃ, τὴν αἰσθητικὴ σύλληψη τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων.

Τέλος, στὸ χῶρο τῆς πολιτείας, τὸ ἀντικειμενικὸ ἀντίκρουσμα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσα πολιτικὴ πράξι, ὅπως τὴν ἀνήγαγαν σὲ ἔργο σοφίας καὶ συνέσεως ἡ ρωμαϊκὴ Σύγκλητος, ἡ *Congregatio de propaganda fide* καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, ἀντικαθιστᾷ ἢ ἔξαλλη ἀκρότητα καὶ ὁ μεσσιανισμὸς τοῦ ἐγκόσμιου παραδείσου, πὸν εὐαγγελίζεται ὁ κομμουνισμὸς, ὁ κομμουνισμὸς πὸν πιστεύω πὼς εἶναι, παρ' ὅλη τὴν λογικοφανῆ του ἐπιφάνεια, ἢ πιδ ἔντονη σήμερα ἔκφραση τοῦ ρωμαντισμοῦ, τῆς λατρείας τοῦ ἀλόγου στὴν περιοχὴ τῆς πολιτικῆς πράξης. Εἶναι ἄλλωστε ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς μεθοδολογικοῦ ρασιοναλισμοῦ καὶ ἀλόγου μεσσιανισμοῦ τὸ μυστικὸ τῆς δυνάμεις του.

Τὰ ποικίλα αὐτά, σύγχρονα καὶ ἀντιφατικὰ φαινόμενα ἔχουν τοῦτο τὸ κοινὸ γνώρισμα : ὁδηγοῦν στὴν ἄρνηση κάθε ἀπόλυτου σκοποῦ, κάθε σημείου σταθεροῦ προσανατολισμοῦ, στὴν κατάλυση κάθε ὑπερχρονικῆς

κλίμακας αξιῶν, στήν ἀντιστροφή μάλιστα τῶν αξιῶν, στήν ὑπερεκχείλιση τῶν ἀλόγων στοιχείων στοὺς χώρους πὸν κατὰ φύσιν ἀνήκουν στὸ λόγο, καὶ ἀντίστροφα στήν ἐπιδρομὴ τοῦ λόγου στὶς ἐκτάσεις τῶν ἀλόγων συγκινήσεων.

Ὁδηγοῦν στήν κατάλυση τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς, ἐν ὀνόματι τῆς τυχαίας αὐθαιρεσίας τῆς κάθε στιγμῆς, στήν καταστροφή τῆς λογοκρατούμενης προσωπικότητας ἐν ὀνόματι ἐνὸς νοσηροῦ ἐγωϊσμοῦ, στήν ἐξαφάνιση τῆς ἀντικειμενικότητας, ἐν ὀνόματι τοῦ πρωταγορεύου ὑποκειμένου. Ὁδηγοῦν σὲ μιὰ καθολικὴν ἀκαταστασία σκέψεως καὶ ψυχῆς, ἐκδηλῆ πρὸ παντός στὶς νεοφανεῖς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς παρεκτροπές, πὸν πρόσθεσε, στὶς παλαιότερες, ἡ ἐποχὴ μας, καὶ στὴ φιλοσοφία καὶ στήν τέχνη καὶ στήν πολιτικὴ πράξη.

★

Σὲ αὐτὴ τὴν καμπὴ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ βρισκόμαστε σήμερα. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθοῦμε σ' αὐτήν.

★

Πρέπει ἀπὸ τὴν νοσηρὴν ὑποκειμενικότητα νὰ ἀνεβοῦμε ξανά στὸ ἀληθινὸ ὑποκείμενο, πὸν εἶναι ἐλεύθερο καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, γιατί στηρίζεται στὸ Λόγο. Τὸ ἄτομο, γιὰ τὸ ὅποιο διαρκῶς μιλοῦμε καὶ πὸν διαρκῶς τὸ συντρίβομε, πρέπει νὰ τὸ ἐπαναφέρουμε στήν τροχιά του, νὰ τὸ ξανακάνουμε ἄτομο ἀληθινό· ὄχι ἄτομο αὐθαιρεσίας, ἀλλὰ ἄτομο ἐλευθερίας, καὶ γιὰ τὴ σκέψη καὶ γιὰ τὴν πράξη.

Δὲν μπορεῖ πιά οἱ ζωγραφικοὶ πίνακες νὰ παρουσιάζουν ὄλο καὶ κατακερματισμένες μορφές, οὔτε τὰ γλυπτὰ μπορεῖ νὰ βυθίζονται ὄλο καὶ περισσότερο στήν ἀσάφεια καὶ τὴν ἀμορφία. Δὲν μπορεῖ ὁ λογοτεχνικός μας λόγος νὰ ἐξαντλῆται σὲ λογικὰ κατασκευασμένους παραλογισμοὺς καὶ στήν ἀνεξέλεγκτη ἀνακοίνωση συγκεχυμένων προσωπικῶν συγκινήσεων, χωρὶς κάποιο μέτρο ἔλλογης ἀλληλουχίας. Δὲν μπορεῖ ἐπ' ἄπειρον νὰ παραστρατῆ ἡ τέχνη τῶν ἡχῶν, κινούμενη ἀπὸ μῆσος σχεδὸν πρὸς τὸν μελωδικὸ λόγο.

Πρέπει να παύσωμε να ἀναζητοῦμε τὸ ἀπίθανο πὸν ἐκπλήσσει καὶ τὸ δῆθεν πρωτότυπο, ἀπλῶς ἀπὸ ἀντίδραση πρὸς τὴ συνέχεια καὶ τὴν παράδοση, καὶ νὰ ἐπιδιώξωμε πάλι, ἀπέριττα καὶ σεμνὰ καὶ τίμια, τὴν εὐμορφὴν ἔκφραση τοῦ ἀληθινοῦ.

Πρέπει ἀντίστοιχα καὶ στὸν κόσμον τῆς πράξης, νὰ ἐπαναφέρωμε τὶς πολιτικὰς κοινωνίας, μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἄλογους μεσσιανισμούς, στὸ χῶρον τοῦ λόγου, μακριὰ ἀπὸ τὶς ἐπαναστατικὰς ἀρνήσεις, στὸ κλίμα τῆς θετικῆς δημιουργίας, τῆς ὀργανωμένης καὶ σὲ ἀδιάπτωτη συνέχεια ἐκδιπλούμενης ἐξελιξέως.

Μπορεῖ βέβαια ὅλα αὐτὰ τὰ δεινὰ τοῦ πνεύματος, ἡ κατάπτωση τοῦ φιλοσοφικοῦ, τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ λόγου, νὰ στάθη-
καν ἀναγκαῖος σταθμὸς στὴ διαλεκτικὴ τῆς ἱστορίας, ὅπως ὑπῆρξε ἀναγκαῖος σταθμὸς ἡ πρωτόγονη ἔκφραση τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, πρὶν φθάσῃ ὡς τὴν κλασσικὴ κορύφωσή του. Τώρα ὅμως ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἐπληρώθηκε.

★

Σήμανε ἡ ὥρα πὸν τὸ διαλεκτικὸ ἐκκρεμὲς πρέπει νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τὴν καταλύουσα ἀντίθεση, ἀπὸ τὶς ψηλαφήσεις καὶ τὶς ἀτέρμονες ἀναζητήσεις πρὸς μίαν νέα δημιουργικὴ σταθερὴ θέσιν καὶ τελικὰ πρὸς μίαν νέα σύνθεσιν.

Σήμανε ἡ ὥρα νὰ θυμηθοῦμε ὅτι τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου δὲν συμπα-
ρασύρει τὰ πάντα καὶ ὅτι ἐπάνω ἀπὸ τὴ ροὴ τῶν πάντων, ὑπάρχουν οἱ μὴ ρέοντες νόμοι τῆς ροῆς καὶ οἱ ἀκατάλυτες ἀξίες, πὸν διατη-
ροῦνται ἀλώβητες μέσα στὰ ρέοντα στοιχεῖα.

Μέσα στὴν ἀναρχία τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἔκφρασης, σήμανε ἡ ὥρα νὰ ἀναδυθῇ ἡ τάξις καὶ τὸ μέτρο, ἡ ἡρακλείτεια παλίντονος ἁρμονία, καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἀναποδογυρισμένων ἀξιῶν νὰ οἰκοδομηθῇ ὁ νέος ναός.

Σήμανε ἡ ὥρα τῆς ἐπανεγκαθιδρύσεως τῶν πρωτείων τοῦ Λόγου, ἀπάνω ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες ἀρχὰς τῆς ζωῆς.

★

Τοῦτο ὅμως τὸ μέγα βῆμα δὲν μπορεῖ νὰ συντελεσθῇ ἀλλοιῶς παρὰ μὲ τὴν προσφυγὴν στὶς ἰδέες, πὸν δίδαξε, καὶ χρονικὰ καὶ ἀξιολογικὰ πρῶτος, ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς κόσμος, καὶ μὲ τὴν ἀνασύνθεση, κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη του, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ θὰ συντελεσθῇ τὸ βῆμα αὐτό, κατ' ἀνάγκην, στὸ πιὸ πρόσφορο ἔδαφος, στὴ Δυτικὴ καὶ τὴ Κεντρικὴν Εὐρώπη, στὴν δὲ ὑπόλοιπη οἰκουμένη κατὰ τὸ μέτρο πὸν ἀκολουθεῖ ἢ θὰ ἀκολουθήσῃ τὶς ἴδιες παραδόσεις καὶ θεραπεύει ἢ θὰ θεραπεύσῃ τὶς ἴδιες ἀξίες πολιτισμοῦ.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία πὸν τὰ ἐπίκεντρα τῆς πολιτικῆς ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς πνευματικῆς δύναμης ἀφ' ἑτέρου, βρίσκονται σὲ διαφορετικοὺς τόπους. Ὅταν τὸ ἐπίκεντρο τῆς πολιτικῆς δύναμης βρισκότανε στὴ Ρώμη, τὰ πνευματικὰ ἐπίκεντρα ἦταν εἴτε στὴν Ἀθήνα, εἴτε στὴν Ἀλεξάνδρεια, εἴτε στὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ κοινότητα, μέσα στὰ πλαίσια πὸν καθώρισα, καλεῖται νὰ προσφέρῃ αὐτὴ τὴν τεράστια ὑπηρεσία. Μόνη αὐτὴ μπορεῖ νὰ ξυπνήσῃ ἀπὸ τὸ λήθαργο καὶ νὰ προσφέρῃ, μέσα σὲ σύγχρονες μῆτρες καὶ μὲ νέους ρυθμούς, τὰ αἰώνια νοήματα πὸν πρωτοαντίκρουσαν πρὶν 2500 χρόνια οἱ Ἕλληνες. Τὰ αἰώνια ἔχουν τοῦτο ἀκριβῶς τὸ χάρισμα τῆς αἰώνιας ἀνανέωσης.

Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν μεθόδευση αὐτῆ τῆς ἱστορίας, ἀποτελεῖ τὴν πνευματικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς Εὐρώπης στὴν ἐποχὴ μας, καὶ καλούμεθα νὰ καθορίσωμε, μέσα στὸ εὐρὸν αὐτὸ μέτωπο, ποῖα μπορεῖ καὶ ποῖα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀποστολὴ τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας.

★

Στὴν Εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια ἀνήκει καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ μικρὴ καὶ ἡ ταλαίπωρη, ἡ περασμένη ἀπὸ τὰ καυδιανὰ δίκρανα τεσσάρων αἰώνων δουλείας, καὶ ἀπὸ τὶς ἀτελεύτητες δοκιμασίες, μὲ τὶς ὁποῖες τὴ φόρτωσε ἡ ἀκριτικὴ τῆς θέσης στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο.

Παρ' ὅλα ἐν τούτοις τὰ μειονεκτήματά της αὐτά, παρ' ὅλες τῆς τὶς ἀδυναμίες, πὸν τὶς ξέρω καὶ τὶς ζῶ, ὅπως ὅλοι, κατέχομαι ἀπὸ τὴν

ἀκλόνητη πίστι, ὅτι αὐτὴ πρώτη καλεῖται, — ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς καὶ ἂν θελήσῃ ἢ ἴδια— νὰ συμβάλῃ, μὲ τὸ χάρισμα τῆς ἀτίμητης μοναδικότητάς της, στὴν πνευματικὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, στὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ μεταφυσικοῦ της στερεώματος.

Ἀπὸ τῆ φύσιν ποὺ τὴν περιζώνει καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ποὺ κλείνει μέσα της, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, στὰ πιὸ βαθιὰ της στρώματα τὰ πρῶτα, μένει κλασσικὴ ψυχὴ. Ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα, στὴν κλίμακα τῶν ἀποχρώσεων τῆς εὐρωπαϊκῆς διανόησιν καὶ τῆς τέχνης, ἴσως νὰ μὴν εἶναι κανένα σημεῖο πιὸ κοντὰ στὸν κλασσικὸ πόλο, ἀπὸ αὐτὸ ὅπου ἐκείνη στέκει. Τὸ ἀμιγρὸς βέβαια δὲν ὑπάρχει στὴν ἱστορίαν πουθενά. Καὶ ἐδῶ θὰ προστεθοῦν στὸ κλασσικὸ καὶ ἄλλα μεταγενέστερα ἢ καὶ ἀλλότρια στοιχεῖα, καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα τὰ βυζαντινὰ χριστιανικά. Τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Βυζαντίου, τὰ τόσο σημαντικὰ γιὰ τὴν διάπλασιν τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅσα πρόσθεσε ὁ νεώτερος Ἑλληνας στοὺς πέντε τελευταίους αἰῶνες πρέπει νὰ διαφυλάξωμε μὲ ἀνυπόκριτην εὐλάβειαν.

Ἀκόμη καὶ τοῦ σύγχρονου εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος τὴν ἐπίδρασιν θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε σὰν φυσικὸ ἀποτέλεσμα τῆς πάντοτε ἀξαναόμενης ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν. Ἀρκεῖ ὁ σύγχρονος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς νὰ μένῃ πάντα ἔκφρασιν τοῦ δικοῦ του συγχρόνου πνεύματος καὶ ὄχι τοῦ σύγχρονου πνεύματος ἄλλων.

Πολλὰ θὰ εἶναι ἔτσι τὰ ρυάκια καὶ οἱ παραπόταμοι ἀρκετοὶ ποὺ θὰ χυθοῦν στὴν παλιά, τὴν μεγάλη καὶ πρωταρχικὴν ἑλληνικὴν κοίτην. Ἀπὸ παντοῦ θὰ συρρέουσιν ἢ ὕλη. Ἡ ἀποφασίζουσα ὁμοῦ μορφήν πρέπει νὰ εἶναι δική μας.

Τὸ κλασσικὸ πνεῦμα πρέπει νὰ μείνῃ ἡ βασικὴ, ἡ κυρίαρχη δύναμις, ποὺ ὅλες τὶς μεταγενέστερες ἐπιρροὲς πάντα θὰ τὶς ἐπικαλύπτῃ, ὁ ἀποφασιστικὸς λόγος, ποὺ θὰ δίνῃ νόημα στὴν σύγχρονην ἑλληνικὴν ζωὴν.

Μὲ αὐτὴ τὴν τεράστιαν πνευματικὴν προοίκαν θὰ μποροῦσε ἡ Ἑλλάς, παρ' ὅλα της τὰ προπατορικὰ ἁμαρτήματα καὶ τὶς προαιώνιες ἀδυναμίεις της, νὰ ἐμπλουτίσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ διαπλάσῃ τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα,

επανάγοντάς το στο μέτρο και στην εσωτερικήν ισορροπία πού υπαγορεύεται από την βαθύτερη ούσίαν του. Θα μπορούσε να γίνη το παραδειγματικό πρόπλασμα τής πνευματικής μορφής, πρὸς τὴν ὁποία πρέπει νὰ κατατείνῃ ἡ μεγάλη εὐρωπαϊκὴ ὁλότητα, ὁ προπομπὸς στὴν πορεία τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ κόσμου πρὸς τὸ νέο πολιτιστικὸ του σταθμό.

Ὅλοι οἱ λαοὶ πού διαπλάσθησαν ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ καὶ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα ἔχουν χρέος νὰ ἀναβαπτισθοῦν σ' αὐτὲς τὶς πηγές. Σ' ἐμᾶς ὅμως προπαντὸς, τοὺς μικροὺς καὶ ταπεινοὺς, ἀνήκει τὸ βᾶρος καὶ ἡ τιμὴ νὰ ἐπαναπατρίσωμε τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα, φωτισμένο ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀγάπης, καὶ νὰ τὸ στήσωμε κυρίαρχο ἀπάνω στὴν ἀκατεύθυντη καὶ ἀποδιωργανωμένη σύγχρονη Εὐρώπη. Σ' ἐμᾶς πρὸ παντὸς ἀνήκει νὰ ὑψώσωμε μίαν ὀρθοτομοῦσα τὸν Λόγον Ἑλλάδα ἐπάνω ἀπὸ ἕναν ἄπιστο καὶ σοφίζόμενο κόσμον.

Γι' αὐτὸ πιστεύω πῶς στὸ ἐρώτημα, ἂν ἔχῃ κάποια ἱστορικὴ ἀποστολὴ ἡ σύγχρονη μικρὴ πατρίδα μας, μπορούμε χωρὶς ὑπερεκτιμήσεις, χωρὶς ὑπεροψία, μὲ ἀκλόνητη πίστη, ἀλλὰ καὶ μὲ κρίση ἀσφαλῆ νὰ ἀπαντήσωμε κατὰ φαικᾶ. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε πολιτικὴ, πού κινδυνεύει νὰ ὀδηγήσῃ στὴ μείωση τῆς ἐθνικῆς ἔκτασης καὶ τῆς ἐθνικῆς ἔντασης τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν κοίτη τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πρέπει νὰ βρῖσκεται καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν νόμον τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας.

★

Δὲν κάναμε προβλέψεις, Δὲν εἶπαμε τί θὰ πράξῃ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος γιὰ νὰ ἀνταποκριθῇ στὴν ἀποστολὴ του. Αὐτὸ θὰ τὸ ἀποφασίσουν κάθε τόσο οἱ ἐναλλασσόμενοι ταγοὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἀπὸ τὴ δική μας σκοπιὰ λέγομε μόνο τί μπορεῖ καὶ τί πρέπει νὰ πράξῃ τὸ ἔθνος γιὰ νὰ ἀνταποκριθῇ στὴν ἀποστολὴ του.

Εἶπαμε γιὰ τὴν πίστεύομε ὅτι μπορεῖ, ἀπὸ τὴ θέση πού βρῖσκεται σήμερον, νὰ φθάσῃ ὡς τὸ τέρμα, πού πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὴν μόνιμὴν του ἐπιδιώξῃ. Γιὰ νὰ διανύσῃ ὅμως νικηφόρα τὸ διάστημα πού

χωρίζει αὐτὰ τὰ δύο σημεῖα, πρέπει νὰ πληρωθοῦν ὠρισμένοι ὄροι. Ἡ πλήρωση τῶν ὄρων τούτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησὴ του καὶ ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῆς ψυχῆς του.

Πρέπει πρῶτα νὰ πιστέψουν οἱ Ἕλληνες σ' αὐτὴν τὴν ἀποστολὴ καὶ στοὺς ἔσχατους στόχους της. Χωρὶς πίστη σὲ κάτι ἀπόλυτο δὲν διεξάγεται κανένας μεγάλος ἀγώνας, δὲν ἐπιτυγχάνεται καμμιά τελικὴ νίκη.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ πιστέψουν πρέπει καὶ νὰ καταλάβουν. Οἱ πολλοὶ πρέπει νὰ καταλάβουν τὸ γενικώτερο τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς διάγραμμα, ἢ, ἂν θέλετε, τὸν μῦθο της, οἱ δὲ λίγοι πρέπει νὰ ἐμβαθύνουν στὴν οὐσία της καὶ στὴν ἱστορικὴ καὶ τὴν μεθιστορικὴ της προέκταση.

Γιὰ τὴν κατανόηση αὐτῆς πρέπει ἡ ἐλληνικὴ παιδεία νὰ προσανατολισθῆ πρὸς τὰ ἰδανικὰ πὸν ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ περικλείνει.

Ἄν ἡ ἀποστολὴ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων εἶναι ἡ ἀντλήσις ἀπὸ τὸ κλασσικὸ πνεῦμα τῶν μορφῶν καὶ τῶν ἀξιῶν πὸν θὰ βγάλουν τὸν σύγχρονον εὐρωπαϊὸ ἀπὸ τὴ σημερινὴ βαβυλωνία, τότε καὶ ἡ παιδεία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους πρέπει, ἐντονώτερα ἀπὸ ὅ,τι γίνεται σὲ κάθε ἄλλο εὐρωπαϊκὸ λαό, νὰ καλλιεργῆ τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα. Πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐλληνικὴ παιδεία κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικὴ, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ διδάσκωνται τὰ παιδιὰ λέξεις λεγόμενες μὲ στόμφο, ἀλλὰ γιὰ νὰ διδάσκωνται τὴν οὐσίαν ἐκείνη πὸν ἔλειψε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας, καὶ πὸν μὲ νέους τρόπους καλεῖται νὰ ἐπαναφέρῃ στὴν ἐπιφάνεια τὸ ἔθνος μας. Γιὰ νὰ διδάσκωνται τὸ ἦθος, τὸ ἀτομικὸ καὶ τὸ πολιτικὸ, πὸν ἀπὸ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὑπαγορεύεται, καὶ χωρὶς τὸ ὁποῖο μιὰ ἐλεύθερη πολιτεία εἶναι σαθρὴ ἀπὸ τὴ βάση της.

Ἡ συλλογικὴ καὶ συνεχὴς αὐτὴ προσπάθεια στὸ χῶρο τοῦ πνεύματος πρέπει νὰ οἰκοδομῆται ἀπάνω σὲ μιὰν ἀνάλογη συλλογικὴ καὶ συνεχῆ προσπάθεια στὸ χῶρο τῆς ὕλης.

Ἡ σκληρὴ ἄσκησις καὶ πειθαρχία ὄλων, γιὰ τὴν διασφάλισιν ὄχι τοῦ πλούτου, ἀλλὰ τῆς οικονομικῆς ὑγείας, πὸν δὲν χωρίζεται καὶ ἀπὸ μιὰ δίκαιη κατανομὴ τῶν δημιουργικῶν δυνατοτήτων σὲ κάθε

άτομο, είναι προϋπόθεση κάθε πνευματικοῦ ἐπιτεύγματος καὶ ἀποτελεῖ τὸν χρονικῶς πρῶτον ὄρο ἐπιτυχίας τῆς ἐθνικῆς μας ἀποστολῆς.

Στὸ ἔργο αὐτὸ δὲν θὰ εἴμαστε μόνοι. Μία ὁμοια ἀποστολὴ βαρύνει καὶ τοὺς ἄλλους εὐρωπαϊκούς λαούς, ὅσο καὶ ἂν ἔχουμε ἀποστολὴ τοὺς δικούς μας μοναδικούς τόνους νὰ προσφέρουμε σ' αὐτὴ τὴν πολύτονη συγχορδία. Μὲ ὄλους αὐτούς τοὺς ἄλλους συγγενικούς λαούς, κατὰ βάσιν, πορευόμαστε στὶς ἴδιες ἀπάνω λεωφόρους. Ἀνήκομε στὸ ἴδιο ρεῦμα ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ αὐτούς τοὺς λαούς δὲν μᾶς συνδέουν μόνο καιρικὰ συμφέροντα, πὸν ἀργὰ ἢ γρήγορα μεταβάλλονται, ἀλλὰ μονιμότεροι ψυχολογικοὶ καὶ ἰδεολογικοὶ δεσμοί, πὸν μετριοῦνται μὲ μέτρα αἰώνων.

Κάθε προσπάθεια νὰ ἀποσπασθῇ τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν λαῶν, πὸν πηγάζουν ἀπὸ τὶς ἴδιες πηγές καὶ λατρεύουν, γύρω ἀπὸ τοὺς ἴδιους βωμούς, τὶς ἴδιες ἰδέες, ἐν ὀνόματι εἴτε γεωπολιτικῶν παρατηρήσεων, εἴτε κοινωνικοοικονομικῶν καιρικῶν θεωριῶν, πρέπει νὰ καταπολεμηθῇ, ἂν θέλωμε νὰ μείνωμε πιστοὶ στὸ λόγο τῆς ὑπαρξῆς μας. Κ ἄ θ ε π ο λ ι τ ι κ ῆ ἐπομένως πὸν τείνει νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν ἐλληνικὴ πολιτεία ἀπὸ τὴν κοίτη αὐτὴν, ὅπου καὶ μόνο βρῖσκει τὸ λόγο τῆς ὑπάρξεώς της εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, καὶ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ νόμο τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας.

Αὐτὲς οἱ σκέψεις δὲν ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Γιὰ νὰ προαχθῇ ὁ πολιτισμὸς ἑνὸς ἔθνους, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ πολιτικὴ ἐλευθερία ἐν τὸς τῆς πολιτείας, πέρα ὡς πέρα, καὶ νὰ διαφυλάσσεται ἐκεῖ σὰν ἱερὴ παρακαταθήκη. ἄ λ λ ἄ ὅ χ ι ἐλευθερία ἐν ἀντίον αὐτῆς. Πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐλευθερία κατὰ λόγον, καὶ ὅ χ ι ἐναντίον τοῦ λόγου τῆς ἱστορίας.

Χωρὶς νὰ ξεπέσωμε στὸν κακόζηλο σωβινισμό, χωρὶς νὰ καταφύγωμε στοὺς κούφιους λιβανωτοὺς τῆς ἀγοραίας ἐθνικοφροσύνης, πὸν μόνο τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἑθνους ὑπηρετοῦν, θεμελιώσαμε, νομίζω,

τοὺς εἰδικοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ προβολὴ καὶ ἐπιβολὴ τοῦ κλασικοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος — στὴ πιὸ πλατειᾶν ἔννοιαν αὐτοῦ τοῦ ὄρου — ἀποτελεῖ τὸν πρῶτο, τὸν μεγίστης ἱστορικῆς σημασίας σκοπὸ τοῦ ἔθνους μας καὶ σήμερα καὶ στὸ μέλλον.

Μποροῦμε στὴν καμπὴν αὐτὴ τοῦ χρόνου, βέβαιοι ὅτι δὲν βανκαλιζόμαστε ἀπὸ φρουδες σκέψεις, γὰ προσατενίσωμε τὸ μέλλον μὲ πίστη, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρξῃ πίστη. Ἡ Εἵμαρμένη, πὸν πολλὰ ἀγαθὰ, πολλὰς φορές, ἐπεδαπίλευσε στὸ ἔθνος μας, τοῦ παρέχει, καὶ πάλι στοὺς καιροὺς μας, τὴ δύνατὸτητα νὰ προσφέρῃ τὴν νέαν αὐτὴν ἱστορικὴν ὑπηρεσίαν στὸν πολιτισμὸ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ τὴ δύνατὸτητα, καὶ τίποτα περισσότερο, δικαιούμαστε νὰ ζητοῦμε ἀπὸ τὴν ἔξω ζωὴ, ἀπὸ τὴν εὐνοια τῆς τύχης καὶ ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Τὰ ἄλλα ὅλα, αὐτὰ πὸν τὴν δύνατὸτητα αὐτὴν θὰ τὴν μεταβάλουν σὲ πραγματικότητα, αὐτὰ μέσα μας, καὶ μόνο μέσα μας καὶ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ τὰ βροῦμε.